

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Кардинальна роль у побудові демократичного суспільства має належати системі освіти: саме вона покликана дати підростаючому поколінню відповіді на питання суспільного життя та розвитку. Якщо освіта авторитарного суспільства вимагає від виховання засвоєння певної кількості знань та певних норм поведінки, то за демократії уже саме життя ставить вимоги виховати людину, здатну вижити і процвітати в умовах, які швидкоплинно змінюються. Сучасна освіта повинна дати кожній людині розуміння і усвідомлення процесів, що відбуваються у суспільстві. Однією із головних функцій освіти є соціалізація особи в сучасному світі ще до того, як вона вступає в нього; процес навчання повинен відбуватися паралельно з життям, на матеріалах реального сьогодення, за якими слід встигати.

Неможливо уникнути поняття «соціалізація», характеризуючи сучасну освіту, що є, перш за все, входження дитини в потік соціального життя, в культуру; виховання власного соціального досвіду, ціннісних орієнтирів і свого стилю життя. Про важливість соціалізуючої функції сучасної освіти наголошується у її визначеннях. Соціалізація визначається як процес опанування індивідом соціального досвіду завдяки засвоєнню певної системи соціальних норм ролей і культури, перетворення дитини на активного учасника соціального й культурного життя. Деякі дослідники вважають, що соціалізація як активний процес триває не все життя, а лише в період становлення індивіда як особистості; як процес, за допомогою якого суспільство через свої інститути передає індивідові систему моральних орієнтацій, знань, настанов, які сформувались за період життєтворчості індивіда, нації, людства, і збагачуються саме завдяки його (індивіда) діяльності. Соціалізація забезпечує орієнтацію особистості на ознайомлення і засвоєння загально визнаних моральних норм, принципів, правил, набутих людством, а також їхню активну реалізацію у взаємодії з соціумом [2, 18].

Головним завданням соціалізації особистості є забезпечення входження індивіда в суспільство, інтеріоризація суспільного досвіду у спільній діяльності і спілкуванні, внаслідок чого формується його соціальний статус та позиція, самосвідомість, відповідальність, ставлення до світу. Щоб соціалізація здійснювалась без значних витрат для окремої особистості, у змісті освіти, на думку вчених, мають бути закладені механізми адаптації, життєтворчості, рефлексії, виживання, зближення індивідуальності особистості (О.В. Бондаревська, В.І. Воловик, І.Т. Єрмаков, В.С. Лазарев, В.Ф. Паламарчук, А.М. Поддяков, С.І. Подмазін, О.Я. Савченко та інші). Сутність соціалізації, її основні моделі досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: Г.М. Авер'янова, Т.Ф. Алексеєнко, І.Д. Бех, Б.М. Бім-Бад, Б.С. Братусь, І.Я. Зверєва, І.С. Кон, Н.М. Лавриненко, М.П. Лукашевич, В.В. Москаленко, В.М. Оржеховська, В.М. Піча, Ю.В. Смо-

родська, С.Ю. Дьоміна, Р.М. Пріма, Г.А. Філонов, Д. Брідж, М. Пейн, С. Хакетт, Д. Харрисон [2, 11-12].

Будь-яке суспільство зацікавлене у своєму продовженні в наступних поколіннях. Таке продовження не може бути тільки біологічним. Воно і духовне, і соціальне. Тому велике значення має соціалізація особистості, що представляє собою, з одного боку, процес свідомого засвоєння людиною моральних норм і цінностей, які існують в даному суспільстві, а з іншого – її здатність адаптуватися до суспільного середовища, активно самореалізовуватися, впливати на перетворення суспільства [9, 52].

Соціалізація передбачає, що людське комунікативне суспільство формується на основі взаєморозуміння і взаємодії його членів. А це сприяє розвитку культурного суспільства, взаєморозумінню, солідарності, усвідомленню себе як індивіда в гуманістичному громадянському суспільстві [10, 77].

Демократичні цінності та принципи, на які сьогодні орієнтується українське суспільство, логічно потребують від особи професіоналізму, принциповості, небайдужості та вміння працювати у команді. Ці риси варто почати формувати у дитини вже з молодшого шкільного віку: життя її тільки почалося, вона не тільки навчається, а вступає у стосунки з людьми, обстоює себе і свої права, її суспільне життя уже триває, хоча поки що не виходить за межі школи і родини. Молодший шкільний вік називають вершиною дитинства. Дитина зберігає багато дитячих властивостей: легковажність, наївність, погляд на дорослого знизу догори. Проте вона вже починає втрачати дитячу безпосередність у поведінці, в неї з'являється інша логіка мислення [4, 58]

Суспільство не ставить перед дитиною у цьому віці серйозних вимог, але вона вже формує свої вимоги до суспільства. Тому дуже важливо, щоб виховний процес, особливо його соціалізуючий аспект, встигав за зростанням вимог і потреб дитини, щоб ці потреби і вимоги не були завеликими, щоб дитина навчилася співставляти свої вимоги і свої заслуги з можливостями суспільства [5, 172].

Виховання є одним із основних шляхів забезпечення належних умов для соціалізації дітей. Виховання як цілеспрямована, спеціально організована педагогічна дія завжди буде другорядною стосовно процесу соціалізації, але окремо один від одного ці процеси існувати не можуть. Виховання є одним із головних шляхів включення дітей у спосіб життя суспільства і дозволяє коректувати, збагачувати, поглиблювати і робити більш осмисленим їх соціальний досвід, який складається стихійно.

Соціалізація підростаючої особистості завжди розглядається в двох аспектах: адаптація до соціуму, тобто пристосування до оточуючих явищ, умов, обставин і самовизначення в соціумі, а це вже активна позиція, власна оцінка того, що відбувається навколо, прийняття власних рішень. Слід наголосити, що вже в молодшому шкільному віці дитина має достатній фонд особистісних психологічних передумов для самовираження в соціумі, але цей аспект соціалізації дитини слід виховувати [1, 3]

Незалежно від того, в 6 чи 7 років пішла дитина до школи, в якійсь момент свого розвитку вона неодмінно переживає кризу. Змінилося сприйняття власного місця в системі відносин і відповідно змінюється соціальна ситуація

розвитку і дитина опиняється на межі нового вікового періоду. В умовах – коли сучасні діти отримують майже всю інформацію про життя із телевізора чи комп'ютера, а не подій і реальних зустрічей з людьми і обставинами, і через це не мають власного вибору, вольового зусилля, власної оцінки і переживання – саме вихователь спроможний спеціально створювати ситуації, які дитина сприймала б і переживала б як яскраву подію, що запам'ятовується. Разом з тим, слід визнати, що дії вихователів завжди опосередковуються соціальним досвідом дитини. Дитина під впливом соціалізації і виховання перебудовує свій внутрішній світ, самостійно змінює своє ставлення до людей, подій, до самого себе. Тепер вона доходить усвідомлення свого місця в світі суспільних відносин. Вона відкриває для себе значення своєї соціальної позиції – позиції школяра, пов'язаної з виконанням високошанованої дорослими учбової роботи.

Дитина соціалізується, входить в навколишній світ поступово, проходячи певні, характерні тільки для неї стадії розвитку долаючи тільки їй зрозумілі і відомі труднощі [4, 58].

Навчання для молодшого школяра – значуща діяльність. У школі він здобуває не лише нові знання та вміння, а й певний соціальний статус. Змінюються інтереси, цінності дитини, цілковито змінюється спосіб її життя. Початкова школа повинна розвивати у дітей інтерес до свого внутрішнього світу, закласти основи особистісного самовизначення, забезпечувати школяра молодшого шкільного віку можливістю критично осмислювати і відбирати те, що пропонує соціум. В результаті такої співпраці вихователя і вихованця відбувається перетворення соціального досвіду на якість особистості вихованця.

Початок навчання в школі – це один з найскладніших і найвідповідальніший з періодів в житті дітей як у соціально-психологічному, так і у фізіологічному плані; змінюється все життя дитини, все підпорядковується навчанню, школі, з'являються нові обов'язки, нові контакти; дитині потрібно виробляти навички спілкування з однокласниками, дорослими, набувати вміння працювати разом; постають і інші завдання, не пов'язані безпосередньо з її досвідом. Вчитель має стати посередником між учнем і новою для нього соціальною дійсністю. У дитини, що вступила до школи виникають нові взаємини з оточуючими людьми, з'являються нові, пов'язані зі школою, серйозні обов'язки. Головна особливість розвитку особистості в цьому віці – зміна соціальної позиції; дитина приступає до систематичного навчання, стає членом шкільного і класного колективів. Змінюються стосунки з дорослими, головним авторитетом здебільшого стає вчитель. Завдання дорослих стосовно молодшого школяра в цей період полягає в тому, щоб сформувати в нього позицію учня, підвести його до розуміння нових обов'язків.

Компетентний учитель сприяє подоланню адаптаційних труднощів у школярів, запобігає розвитку дезадаптації, допомагає першокласнику швидко включатися в навчальну діяльність, що, врешті-решт, служить передумовою успішного навчання і розвитку дитини [3, 79-80].

Педагогам слід вважати соціальний досвід дитини головним показником його соціалізації. Соціальний досвід – це не те, що дитина знає і пам'ятає, тому що вона вивчила, це те, що дитина пережила, і цей досвід постійно визначає її

дії і вчинки. Вивчення уявлень дітей молодшого шкільного віку про головні життєві цінності виявило, що їх соціальний досвід уже має ціннісні орієнтації в галузі прав людини і законів громадського гуртожитку, вони мають своє дитяче уявлення про сенс життя, про щастя, про добро і зло, про справедливість, про Батьківщину, про значення грошей і власності. Просто їх ніхто про це не запитує. Відомо, що природа соціального досвіду є такою, що він обов'язково проявляється у стосунках школяра з самими різними сторонами його життя. Досвід впливає на формування його бажань і інтересів, керує направляючи чи, навпаки, стримує його активність. Природно, що у цьому віці соціальні уявлення школярів ще не проявляються в її власних поступках, але вони вже існують і через це неминуче формують своєрідну модель життєвих позицій в майбутньому. Слід пам'ятати, що у школяра є своє особисте життя, з якого, врешті-решт, і складається життєвий досвід. Соціальний досвід виражає досягнення соціального життя конкретного школяра: засвоєння способів діяльності і спілкування, засвоєння соціальних ролей, прийняття нормативних цінностей, наявність уявлень про себе як про особистість [1, 3]. Соціалізація школяра – це процес формування, розвитку і становлення особистості під впливом навчання, виховання та соціальних ролей, які є сутнісними для цього суспільства та певних соціальних спільностей. Для соціалізації учнів молодшого шкільного віку зміст освіти повинен охоплювати все потрібне для повсякденного життя в суспільстві, для створення себе. Для цього вона має увійти в світ знань, загальнолюдських цінностей, оволодіти різноманітними способами діяльності, навчитися будувати стосунки з іншими людьми, відкрити світ власного «я», навчитися керувати ним [8, 7]. Набуття молодим поколінням соціального досвіду є одне з провідних завдань національного виховання [6, 112].

Успішною соціалізацією може вважатися ефективна адаптація людини до суспільства і тому, що заважає її саморозвитку і самоствердженню. Дуже важливою стає проблема успішної соціалізації дітей, вже в молодшому шкільному віці, що забезпечує орієнтацію особистості на ознайомлення і засвоєння загальнолюдських моральних норм, принципів, правил, набутих людством, а також їхню активну реалізацію у взаємодії з соціумом. Слід пам'ятати, що соціалізація є не односторонній акт, а двосторонній процес, який охоплює з одного боку – засвоєння індивідом соціального досвіду завдяки входженню в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, а з іншого – це процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків, завдяки його активній діяльності, активному входженню в соціальне середовище [2, 19].

Отже, у кожному віковому періоді розвитку школярів формуються специфічні особистісні особливості соціально-комунікативної культури. Зокрема, молодший шкільний вік учні розглядають як унікальний період соціального, комунікативного розвитку, коли формується цілий комплекс індивідуальних особливостей, що в майбутньому визначає можливість бути активним у багатьох видах діяльності. З приходом дитини до школи змінюється її соціальна позиція: вона стає членом класного колективу приступає до систематичного навчання. У цьому віці вихованці займають соціальну позицію в системі формальних і неформальних стосунків серед ровесників. Поступово в них формується

власний, відносно стійкий статус, який згодом переноситься в інші соціальні групи; специфічні вікові можливості соціалізації школяра реалізуються завдяки участі учнів у грі, спілкуванні, пізнавальній, предметній та інших видах діяльності. Під час пізнавальної діяльності особистість пізнає навколишній світ і самого себе; під час предметної – створює і перетворює матеріальні умови свого життя, а також життя інших людей. В обох видах діяльності вона формує і змінює саму себе, розвиває свої індивідуальні можливості. Особливо цінними є створення умов для прояву вихованцями позитивних якостей, що дають їм можливість розвиватися і самовиражатися. До основних методів активізації особистісного розвитку вихованців можна зарахувати: переконання їх у значущості знань про моральні якості та усвідомлення того, що вони допоможуть досягти поставленої мети ; створення вихователем позитивного емоційного ставлення до об'єкта пізнання, створення ситуацій, які спонукали б молодших школярів до проявів позитивних якостей особистості, активізація особистісного розвитку за допомогою певних видів діяльності [7, 99].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голованова Н. Соціалізація младших школьников: педагогическая реальность и забота воспитателя // Воспитание школьников. – № 4. – 2003. – С. 2-6.
2. Кравченко Т.В. Сутнісні характеристики соціалізації // Педагогіка і психологія. – № 3. – 2007. – С. 11-12, 18.
3. Кузнецов А.М. Діяльність учителя в період адаптації першокласників до школи // Педагогіка і психологія. – № 2. – 2002. – С. 78-80.
4. Матвієнко О. Основи морального виховання особистості молодшого школяра. – К.: Стилос, 1999. – 154 с.
5. Попова О. Освіта і соціалізація особистості // Освіта і управління. – № 2. – 2002. – С. 169-173.
6. Пригоровська Л.В. Соціалізація індивіда – важлива складова розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – № 2. – 2003. – С. 112-116.
7. Тернопільська В.І. Виховання соціально-комунікативної культури школярів: Стратегія пошуку // Педагогіка і психологія. – № 2. – 2007. – С. 98-106.
8. Трубачова С., Корсакова О. Зміст шкільної освіти як основа забезпечення соціалізації особистості // Шлях освіти. – № 2. – 2002. – С. 6-9.
9. Турська В.В. Соціально-педагогічні умови виховання емоційної культури підлітків // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 5. – С. 52-55.
10. Чулкова Л. До проблеми соціалізації учнів у школах Німеччини // Рідна школа. – № 5. – 2007. – С. 77-79.